

Hoe de overheid ‘Het Goede Leven’ kan faciliteren

Sacha Dierckx

Ondanks de welbekende kritiek op economische groei en het bbp blijven regeringen onbedachtzaam economische groei nastreven. Een van de vele oorzaken is het ontbreken van een alternatieve centrale waarde. In deze bijdrage stel ik het faciliteren van ‘Het Goede Leven’ voor als zo’n mogelijke doelstelling. Daarom beschrijf ik vijf sociaal-economische voorwaarden die belangrijk zijn voor dat goede leven, en waarbij de overheid een essentiële rol te spelen heeft: een minimuminkomen, sterke openbare diensten, meer vrije tijd, werkbaar werk, en meer gelijkheid. Vervolgens betoog ik beknopt dat overheden, inclusief in België, de laatste decennia die voorwaarden eerder ondermijnen dan versterken. In de conclusie bekijk ik kort wat een overheid dan wel zou moeten doen. Ik argumenteer echter dat er ook een cultuuromslag nodig is om het goede leven dichterbij te brengen, die moet leiden tot de visie dat we in het Westen vandaag niet in schaarste leven maar in overvloed.

Inleiding: het goede leven als centrale waarde

Economische groei, gemeten in het bruto binnenlands product (bbp), is in het politieke veld nog steeds dé dominante maatstaf. Langs beide zijden van het politieke spectrum is men het erover eens dat dat één van de centrale doelstellingen moet zijn van het beleid. De regering wordt dan ook vaak afgerekend op de vraag of ze de economische groei heeft aangezwengeld, en in welke mate dat de verdienste is van het beleid dan wel van een verbetering van de conjunctuur in het buitenland.

Of zoals de Nederlandse financieel geograaf Ewald Engelen schrijft: ‘De financieel-economische berichtgeving, het macro-economisch beleid, de economische advisering en de dominante economische wetenschap zijn gebaseerd op een heilig geloof in de juistheid van de groei van het nationale product (bruto nationaal product (bnp), bruto binnenlands product (bbp)) als uitdrukking van onze economische gezondheid.’

Nochtans zijn er de laatste jaren veel kritische kanttekeningen gemaakt bij zowel de economische groei als doelstelling als bij de indicator bbp. De wetenschapsschrijver en journalist Ehsan Masood is nog voorzichtig wanneer hij voorstelt om zaken die er toe doen een waarde te geven en dan te incorporeren in het bbp-cijfer. Politiek econoom Lorenzo Fioramonti gaat verder: volgens hem zou bbp beter staan voor ‘Bruto Binnenlands Probleem’. Er is uiteraard ook de fundamentele kritiek van de *degrowth*-beweging met het boek *Degrowth*, Oikos-lezers welbekend.

De pogingen om bbp te vervangen door een bredere indicator zijn dan ook legio. Al sinds 1990 publiceert de VN-organisatie UNDP de Human Development Index. In 2008 stelde de *Commission on the Measurement of Economic and Social Progress*, onder leiding van Joseph Stiglitz, Amartya Sen en Jean-Paul Fitoussi, haar eindrapport voor waarin ze pleitte voor verscheidene welzijnsindicatoren. Het *Inclusive Wealth Rapport* werd al

tweemaal (in 2012 en 2014) uitgebracht door de VN-organisaties UNEP en UNU-IHDP. En zo kan je nog wel even doorgaan.

Voorlopig blijft dat echter zonder succes. Bbp en economische groei blijven dominant in het maatschappelijk en politiek debat. Volgens Ewald Engelen is een van de problemen 'ons onvermogen om daar andere definitives van waarde tegenover te plaatsen'. Het als natuurlijk beschouwen van bestaande doelstellingen en indicatoren (economische groei en bbp) en een gebrek aan verbeeldingskracht maken het moeilijk om alternatieven te ontwaren.

In deze bijdrage schets ik zo'n mogelijke alternatieve centrale waarde: 'Het Goede Leven'. Er wordt dus van uitgegaan dat het goede leven een waarde zou kunnen zijn waarop we regeringen en beleid kunnen afrekenen. De aanname is dan dat de essentiële doelstelling van de overheid is om het goede leven van de burgers te faciliteren. Ze legt uiteraard niet op hoe elke burger dat goede leven invult. Het is niet de bedoeling dat de overheid u zal verplichten om piano dan wel gitaar te leren spelen, of u zal zeggen of u eerder naar *Game of Thrones* of naar *Terzake* moet kijken, of u zal opleggen om zelf elke dag een uur te staan kokerellen dan wel op restaurant uit eten te gaan.

Als we het goede leven iets individueels vinden, waarom is er dan een rol voor de overheid? De reden is uiteraard dat ieders perspectieven om het goede leven na te streven afhankelijk zijn van de maatschappelijke context. Zoals verder wordt uiteengezet, is de mogelijkheid van het goede leven onder meer afhankelijk van de materiële context en de materiële mogelijkheden; van de rol van (betaalde) arbeid in de maatschappij en de manier waarop die arbeid gebeurt; en van fysiek en geestelijk welzijn. Dat zijn allemaal domeinen waar de overheid een cruciale rol kan spelen.

Een overheid kan dus de voorwaarden creëren zodat mensen het goede leven kunnen leven. Dat betekent dat een verhaal over het goede leven ook inherent een politiek-economisch verhaal is. Deze bijdrage bekijkt hoe de overheid die voorwaarden kan creëren. Met andere woorden, als we het goede leven als doelstelling poneren, welke politieke conclusies moeten we daaraan dan verbinden? Welk soort beleid volgt daaruit? In het eerste deel wordt beschreven hoe de overheid het goede leven kan faciliteren door de voorwaarden te scheppen die essentieel zijn voor het goede leven.

Het tweede deel stelt dat de laatste decennia, sinds eind jaren 80, begin jaren 90, die soms de neoliberale periode binnen het kapitalisme wordt genoemd, de overheid die voorwaarden op verschillende manieren en in toenemende mate ondermijnt. De conclusie geeft kort aan wat beleidsmatig dan wel zou moeten gebeuren om het goede leven te faciliteren.

Hoe moet de overheid bijdragen tot het goede leven?

In dit deel schets ik de voorwaarden voor het goede leven waarbij de overheid een belangrijke rol heeft te spelen. De reeks voorwaarden die hier opgesomd wordt, is niet exhaustief en kan vanuit verschillende invalshoeken in vraag worden gesteld. Het zijn echter de basisvoorwaarden die volgens mij iedereen nodig heeft om autonoom te beslissen hoe hij of zij het goede leven wil leiden.

Een minimuminkomen

Een eerste voorwaarde is een minimum levensstandaard. Je kan moeilijk het goede leven leiden als je basisbehoeften niet vervuld zijn. Zonder eten, zonder water, zonder kledij, zonder een dak boven ons hoofd, kunnen we niet overleven, laat staan goed leven.

Dat betekent dus in de eerste plaats dat iedereen een zeker inkomen moet hebben. Hoe hoog dat precies moet zijn, is een interessante vraag, maar niet de essentie van deze bijdrage. Wel belangrijk is dat mensen niet enkel een minimuminkomen nodig hebben, maar ook inkomenszekerheid. Als je deze week wel rondkomt, maar niet weet of je volgende week zal rondkomen, leef je in voortdurende onzekerheid en is het zeer moeilijk om te focussen op het goede leven.

Verder wil ik nog twee vragen beantwoorden: Is een inkomen geen individuele verantwoordelijkheid? En is een pleidooi voor een minimuminkomen dan ook een pleidooi voor een basisinkomen?

In verband met de eerste vraag zullen sommigen (eerder vanuit liberale hoek) stellen dat een inkomen verwerven een individuele verantwoordelijkheid is. Dat is in elk geval de denkwijze die de laatste decennia dominant is geworden: iedereen is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen situatie. Dit kan op verschillende manieren in vraag gesteld worden.

Ten eerste: er zijn heel wat factoren die bepalen of iemand een opleiding kan voltooien, een job kan vinden, geen tegenslag heeft, niet ziek wordt, enzovoort. Daarbij is bijvoorbeeld het erven van rijkdom en kansen van groot belang. In de VS heeft het rijkste 1 procent van de huishoudens volgens onderzoek 447 keer zo veel geërfd als de huishoudens met een vermogen van minder dan 25.000 dollar. Een kind van ouders die tot die rijkste 1 procent behoren heeft er 77 keer meer kans om aan een van de prestigieuze Ivy League universiteiten te studeren dan iemand van wie de ouders tot de armste 20 procent behoren. En een studie over het relatief egalitaire Zweden vond dat het vermogen van grootouders een belangrijke voorspeller is van de onderwijsprestaties van de kleinkinderen. Dit zijn maar enkele voorbeelden die de stelling ondermijnen dat iedereen verantwoordelijk is voor de eigen situatie.

Ten tweede: een belangrijk denkspoor maakt opnieuw opgang. Een aanzienlijk deel van onze maatschappelijke rijkdom is er gekomen dankzij inspanningen van vorige generaties, of het nu onze infrastructuur betreft, onze moderne technologie, ons onderwijs, of ons geaccumuleerd kapitaal. Volgens filosoof Philippe Van Parys (UCL) hebben we daarom slechts 10 procent van ons inkomen te danken aan onze eigen verdienste. Aangezien toch niemand enige verdienste heeft aan de maatschappelijke rijkdom die voor zijn of haar geboorte is gegenereerd, verdient niet iedereen dan een bepaald deel van het inkomen dat het gevolg is van die in het verleden geproduceerde rijkdom?

Dat brengt mij bij de tweede vraag: is een pleidooi voor een minimuminkomen ook een pleidooi voor een basisinkomen? Ik heb mij in het verleden al sceptisch uitgelaten over het basisinkomen. Een van de redenen is dat de invoering van een basisinkomen vandaag volgens mij niet op een manier zou gebeuren die iedereen een voldoende inkomen garandeert om het goede leven te kunnen leven.

Maar als je vindt dat de overheid verantwoordelijk is voor de welvaart van haar burgers, zijn er ook andere manieren waarop zo'n minimuminkomen verzekerd kan worden. Een gegarandeerd minimuminkomen bijvoorbeeld, waarbij de sociale uitkeringen

verhoogd worden tot minstens boven de armoededrempel, samen met een veel minder repressieve aanpak van mensen die om welke reden dan ook niet werken. Of, zoals post-Keynesiaanse economen soms voorstellen, het recht op werk waarbij de overheid de employer of last resort wordt: de ‘werkgever in laatste instantie’. Dat wil zeggen dat iedere werkwillige werkloze een gegarandeerde job krijgt van de overheid en daar het minimumloon voor verdient. Daar zijn zeker ook gevaren aan verbonden en er kunnen verschillende bedenkingen bij worden gemaakt, maar het is wel het bestuderen waard.

Openbare diensten

Een tweede voorwaarde voor meer autonomie en controle over het leven zijn goede openbare diensten. Bij openbare diensten is winstbejag niet de centrale doelstelling. Daardoor kunnen ze (in tegenstelling tot private producten en diensten) onder de marktprijs worden verkocht, en kan de toegang voor iedereen – arm of rijk – in de mate van het mogelijke gegarandeerd worden. Ze geven dus iedereen de mogelijkheid om een gelijk leven te leiden los van de private koopkracht en consumptie.

Wat zijn de openbare diensten die noodzakelijk zijn voor het goede leven?

Ten eerste is er de voorziening van elektriciteit, verwarming en water. Het gaat hier om basisbehoeften. Een leven zonder water en elektriciteit is moeilijk voor te stellen. Niet toevallig noemden we bedrijven die elektriciteit, gas en drinkwater voorzien vroeger ‘nutsbedrijven’: ze dienen een algemeen ‘nut’. Het goede leven zonder elektriciteit, water en verwarming, lijkt zeer moeilijk.

De tweede openbare dienst die noodzakelijk is voor het goede leven is gezondheidszorg. Gezondheid speelt uiteraard een uiterst belangrijke rol in het kunnen nastreven van het goede leven. Is het toeval dat we elkaar bij nieuwjaar altijd een goede gezondheid wensen? Is het toeval dat we naast de levensverwachting op 65 ook een indicator hebben die het aantal gezonde levensjaren op 65 meet? Gezondheidszorg moet daarom een openbare dienst zijn, die voor iedereen toegankelijk is zonder dat financiële problemen leiden tot uitstel van een doktersbezoek.

Een derde openbare dienst is mobiliteit. Je kunnen verplaatsen met weinig beperkingen geeft je veel meer autonomie en controle om het goede leven na te streven. Een goed draaiend en performant openbaar vervoer met trein, metro, tram en bus, biedt veel meer mensen perspectief op het goede leven. Ook daar is dus een belangrijke taak weggelegd voor de overheid.

Ten vierde is er het onderwijs. Educatie biedt ons de mogelijkheid om onszelf te ontwikkelen en te ontplooien. Eigenlijk zou onderwijs levenslang toegankelijk moeten zijn voor iedereen. Tot op een zekere hoogte is het dat ook dankzij onder meer vele de socio-culturele organisaties die allerlei evenementen organiseren, van lezingen en debatten tot cursussen en opleidingen.

Tot slot kan je ook huisvesting als een openbare dienst beschouwen. Velen zullen dat eerder beschouwen als een private sector. Een overheid heeft zich immers niet te moeien met waar en hoe we willen wonen. Maar een dak boven ons hoofd is uiteraard wel een van onze basisbehoeften. Is het dan niet aan de overheid om ervoor te zorgen dat betaalbare huisvesting een recht is?

Vrije tijd

Een derde voorwaarde voor het goede leven lijkt logisch: vrije tijd, zodat mensen autonoom een deel van hun leven kunnen invullen. Als je aan de meeste mensen vraagt wat ze onder het goede leven verstaan, zullen ze voorbeelden uit de vrije tijd aanhalen: familie, relaties, cultuur, ontspanning, sport, ... Vrije tijd is essentieel. In 1930 voorstelde de bekende econoom John Maynard Keynes in zijn *Economic possibilities for our grandchildren* dat honderd jaar later, rond 2030 dus, hoe we omgaan met vrije tijd ons belangrijkste 'probleem' zou worden. Hij schreef:

'Voor de eerste keer sinds zijn creatie zal de mensheid geconfronteerd zijn met een echt, permanent probleem: hoe haar vrijheid van economische noodzaak te gebruiken, hoe haar vrije tijd te besteden, welke wetenschaps- en andere interesses voor haar belangrijk zijn, om verstandig, aangenaam en goed te leven.'

Nu is de vraag of de overheid wel verantwoordelijk is voor vrije tijd. Wel, we kennen de vele wetten over de arbeidsduur: over pensioen, over jaarlijkse vakantie, over feestdagen, over de 38-urenweek, enzovoort. Het is dus zeker niet onlogisch om te stellen dat de overheid verantwoordelijk is voor het verzekeren van vrije tijd. Ook zouden vele vormen van vrijetijdsbesteding niet bestaan zonder overheidstussenkomst. Denk maar aan de subsidies voor cultuur. Ook hier kan je dus argumenteren dat er een fundamentele rol is weggelegd voor de overheid.

Werkbaar werk

Naast onze vrije tijd brengen we nog steeds een belangrijk deel van ons bewuste leven door op de werkvloer. Hoe we werken, en hoe we ons voelen op ons werk, hoe de combinatie werk en privé verloopt, of de werkdruk groot is, dat zijn allemaal bepalende factoren voor de vraag of we het goede leven kunnen nastreven tijdens onze beroepsactieve leeftijd. We mogen aannemen dat iemand die zich slecht voelt op het werk, het héél moeilijk zal hebben om in zijn vrije tijd het goede leven te leiden.

Betaalde arbeid zou je kunnen beschouwen als een noodzakelijk kwaad, wat uiteraard niet betekent dat mensen hun werk niet graag kunnen doen. Maar het is een verplichting, die de tijd die we zelf autonoom kunnen inrichten verkleint. Hoe kunnen we dat noodzakelijk kwaad dan zo goed mogelijk maken? Er bestaat uiteraard heel wat onderzoek over werkbaar werk, maar hier hou ik het bij drie belangrijke factoren die werk draaglijker kunnen maken.

Ten eerste: zingeving. De kans is groot dat je minder goed in je vel zit als je het gevoel hebt dat je job nutteloos is. Er is het fenomeen van de *bullshit jobs*: jobs waarvan mensen zelf zeggen dat het nutteloos werk is. Zo heeft 37 procent van de Britten volgens henzelf een *bullshit job*, en ook één op de drie Vlamingen vindt zijn werk niet zinvol, volgens een studie van de Antwerp Management School.

Ten tweede: autonomie. Daarbij gaat het niet alleen over autonomie over je uren, maar ook over zelfstandig kunnen bepalen wat je wanneer doet en de manier waarop je het doet. Al te veel mensen hebben te weinig controle over hun werkinhoud.

Ten derde: zeggenschap. Onlangs hoorde ik in de Zweedse misdaadserie *Midnight Sun* een mooie uitspraak: *'The thing with bosses in Sweden is we haven't figured out what*

we need them for. Uit onderzoek blijkt ook dat in ondernemingen waarin werknemers mee het beleid bepalen de productiviteit hoger ligt.

De vraag is natuurlijk hoe we de zingeving, autonomie en zeggenschap op het werk kunnen vergroten. Zeker wat zeggenschap betreft, is er een belangrijke rol weggelegd voor de overheid, al bestaan er geen eenduidige, simpele antwoorden.

Sociaal-economische gelijkheid

Een vijfde belangrijke voorwaarde is een grote mate van sociaal-economische gelijkheid. Er zijn minstens vier redenen waarom een grote ongelijkheid nefast kan zijn voor de mogelijkheid om het goede leven te leven.

Ten eerste, als ik de analogie van de taart gebruik: als je ervan uitgaat dat iedereen minstens een deel van de taart moet hebben, maar sommigen ook volledige taarten willen opeten, betekent dat natuurlijk dat je meer moet bakken. Hoe meer je moet bakken, hoe meer werk, en hoe minder vrije tijd. Als sommigen wat minder gulzig waren, zouden er minder taarten gebakken moeten worden.

Een tweede reden: de strijd tegen de klimaatopwarming. Op heel wat terreinen zal de klimaatopwarming het goede leven ondermijnen, bijvoorbeeld op dat van de inkomenszekerheid, of van de mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding. Als we iedereen minstens een bepaald inkomen willen geven, maar sommigen ook een heel hoog, betekent dat dat we meer moeten produceren, wat *ceteris paribus* meer CO₂-uitstoot betekent. Diverse onderzoeken tonen ook aan dat de levenswijze van vermogende individuen tot een bovenmatige CO₂-uitstoot leidt.

Een derde reden: zoals in de conclusie van deze bijdrage nog wordt vermeld, kan een overdreven consumptiemaatschappij het nastreven van het goede leven verhinderen. Altijd maar meer, meer, meer is geen goede basis voor het goede leven. Grote ongelijkheid zorgt ervoor dat mensen naar boven kijken en hun eigen consumptiepatroon vergelijken met de rest van de maatschappij. *Keeping up with the Joneses* heette dat vroeger, de jeugd kent dat tegenwoordig als *Keeping up with the Kardashians*.

De vierde en laatste reden: het is geen boude stelling dat een grote sociaal-economische ongelijkheid ook leidt tot machtsongelijkheid. De invloed van vermogenden op de politieke agenda neemt toe met de ongelijkheid. Nu valt het te verwachten dat een grote macht voor vermogenden ook de andere voorwaarden ondermijnt die ik hier heb opgesomd, zoals een minimuminkomen voor iedereen, sterke openbare diensten, meer vrije tijd, en betere betaalde arbeid.

Hoe het hedendaagse kapitalisme de mogelijkheden voor het goede leven verkleint

Hierboven werd beschreven hoe de overheid de essentiële voorwaarden kan scheppen voor het goede leven. Nu bekijken we of het beleid de afgelopen decennia geëvolueerd is op een manier die het goede leven faciliteert.

Het antwoord daarop is: 'Helaas.' Ook de afgelopen decennia zijn we rijker geworden. De materiële mogelijkheden om het goede leven te verwezenlijken zijn dus toegenomen. Maar tegelijkertijd zijn er een aantal manieren waarop de ontwikkelde landen en zelfs de hele wereld de verkeerde weg hebben gekozen.

Het is zeker niet mijn bedoeling om te vervallen in 'vroeger-was-het-beter-nostalgie'. Ik wil er enkel op wijzen dat het beleid op verschillende terreinen zo is geëvolueerd dat het het goede leven eerder ondermijnt dan faciliteert. Daarvoor gebruik ik weer de vijf voorwaarden die ik in het eerste deel van deze bijdrage heb geschetst.

Een minimuminkomen

Hoewel de maatschappelijke rijkdom is toegenomen, is de armoede niet afgenomen. De cijfers zijn heel moeilijk vergelijkbaar over de tijd, maar Bea Cantillon (Universiteit Antwerpen) concludeert dat er zich vanaf de tweede helft van de jaren 1980 hooguit een stabilisatie, en in vele landen eerder een stijging, van de armoede heeft voorgedaan.

Bovendien is de zekerheid afgenomen. Het gaat dan over de zekerheid van arbeidsinkomens, door onder meer de flexibilisering van de arbeidsmarkt en de toename van tijdelijke en onzekere contracten. In 2011 lanceerde de Britse econoom Guy Standing niet toevallig de term *the precariat*, het precariaat, om die toenemende onzekerheid te beschrijven.

Maar het gaat ook over de onzekerheid van vervangingsinkomens. Doordat de focus verlegd is van de maatschappelijke verantwoordelijkheid voor het niet kunnen werken naar de individuele verantwoordelijkheid, zijn we niet-werkenden ook repressiever gaan behandelen. Er is meer controle op werklozen, er zijn meer voorwaarden om uitkeringen te krijgen, bruggepensioneerden moeten blijven zoeken naar een nieuwe job tot aan hun pensioen, en ook de langdurig zieken moeten zo snel mogelijk weer aan het werk. Terwijl de werkloosheid in België is toegenomen van gemiddeld ongeveer 2,3 procent in de jaren 1960 tot gemiddeld ongeveer 7,9 procent in de 21ste eeuw, en we dus eerder een maatschappelijk probleem hebben dan een individueel probleem, zijn we het eerder als een individueel probleem gaan beschouwen waarvoor individuen gestraft moeten worden.

Openbare diensten

De tweede voorwaarde: de openbare diensten. We hebben sinds 1980 wereldwijd een afbouw van openbare diensten gezien, met privatisering, liberalisering en ontmanteling van openbare diensten. In België valt het in vergelijking vast nog mee, maar dat betekent niet dat er niets gebeurt is, of dat er vandaag geen reden is om verontrust te zijn.

Vooreerst is er de elektriciteit-, gas- en watersector. Niet toevallig had het *Jaarboek Armoede 2016* van de Universiteit Antwerpen energiearmoede als centraal thema. In tijden van Turteltaksen, btw-verhogingen en andere prijsverhogingen voor onze nutsvoorzieningen, moge het duidelijk zijn dat elektriciteit en water niet meer als een openbare dienst beschouwd worden. En dan zwijg ik nog over hoe we onze energievoorziening uit handen hebben gegeven aan een multinational als Electrabel.

Ook in de gezondheidszorg zien we dat er een duidelijke besparingslogica is geïntroduceerd. Terwijl uit onderzoek blijkt dat nu al 8,6 procent van de Belgen om financiële redenen een doktersbezoek uitstelt.

Mobiliteit dan. Klagen over de NMBS en de vele vertragingen is ondertussen een nationale sport geworden. En voor wie nog twijfelt aan de alarmerende toestand bij De Lijn,

is het vlammende pamflet van Stijn Tormans, journalist bij *Knack*, over de tien plagen van De Lijn een absolute aanrader. Het is duidelijk dat er grote investeringen nodig zijn om onze mobiliteit als openbare dienst te verzekeren en te versterken. Grote investeringen, waarvoor maar weinig politieke wil lijkt te bestaan.

Ten vierde: onderwijs. Inschrijven voor een jaar hoger onderwijs kost sinds 2014 890 euro voor niet-beursstudenten. Daarvoor was het 619 euro, wat in één klap een verhoging betekent van 43 procent. Ook in het volwassenonderwijs zijn er volop besparingen aan de gang, en wordt bijvoorbeeld het systeem van de opleidingscheques afgebouwd.

Tot slot: huisvesting. In november bracht VIVAS, het netwerk van sociale huurders, uit dat de huurprijzen voor sociale huisvesting op 10 jaar tijd gestegen zijn met 35 procent. In Vlaanderen stonden in 2015 meer dan 105.000 mensen op de wachtlijst voor een sociale woning, een stijging van 30 procent tegenover 2011. En dan zwijgen we nog over de prijzen op de private markt.

Vrije tijd

Op individueel vlak hebben we grote stappen vooruit gezet in de vergroting van de vrije tijd. In 1870 klopte een voltijdse werknemer gemiddeld nog 72,2 uren per week, in 2015 was dat teruggevallen tot 38,7. Op jaarbasis is de daling nog spectaculairder, van 3.483 in 1870 tot 1.427 uur in 2015.

Maar de laatste decennia is die daling stopgezet. Volgens het Planbureau is er sinds 1982 ongeveer een status quo. Bovendien, door de introductie van de vrouw op de arbeidsmarkt, werken we op gezinsniveau waarschijnlijk wél meer dan vroeger.

Werkbaar werk

Over werk heb ik het hierboven even gehad. De werkzekerheid is afgenomen, getuige daarvan termen als het 'precariaat'. Over autonomie, zingeving en zeggenschap is het moeilijk om cijfers te verzamelen. Maar onlangs kwam de Werkbaarheidsmonitor toch met straffe cijfers. Volgens hun schattingen zouden 790.000 Vlamingen te veel stress op het werk hebben. Amper de helft van de Vlamingen vindt zijn of haar job werkbaar. 280.000 Vlamingen vertonen symptomen van een burn-out.

Sociaal-economische gelijkheid

De laatste voorwaarde: gelijkheid. Thomas Piketty is ondertussen een bekende econoom geworden. De cijfers over de stijgende ongelijkheid in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk zijn ook wijdverspreid. Maar ook in West- en Noord-Europa blijkt het zeer moeilijk om de ongelijkheid binnen de perken te houden. In België lijkt de stijging nog relatief klein tot onbestaande te zijn, al kan je zeker kanttekeningen maken bij de cijfers en lijkt er toch in de vermogensongelijkheid een groeiende kloof te zijn.

Het beleid gaat in elk geval niet de goede kant op. De belastingschijf voor de hoogste inkomens in België is bijvoorbeeld verlaagd van 70 procent in 1989 tot nog 50 procent vandaag. Er zijn nog tal van beleidsdomeinen die een invloed (kunnen) hebben op de

ongelijkheid, maar de beleidsmakers lijken het terugdringen van de ongelijkheid geenszins als een prioriteit te beschouwen.

Conclusie: hoe de overheid kan bijdragen tot het goede leven en waarom dat vandaag onvoldoende is

In deze bijdrage werd uitgegaan van de aanname dat ‘Het Goede Leven’ een alternatieve centrale waarde is waarop we beleid zouden afrekenen, als mogelijk alternatief voor de fixatie op economische groei en het bbp. Daarbij werd gesteld dat een overheid zo veel mogelijk de voorwaarden kan creëren om mensen het goede leven te laten leven.

Die voorwaarden werden besproken in het eerste deel: een minimuminkomen, sterke openbare diensten, meer vrije tijd, werkbaar werk en een hoge mate van sociaal-economische gelijkheid. In het tweede deel werd kort met enkele voorbeelden getoond dat de afgelopen decennia – in wat soms de neoliberale periode binnen het kapitalisme wordt genoemd – die voorwaarden op verschillende manieren ondermijnd worden.

Uit deze uiteenzetting volgt uiteraard ook een beleidsagenda, die aangeeft wat op beleidsmatig vlak zou moeten gebeuren om het goede leven te faciliteren. Deze beleidsagenda bespreek ik hier zeer beknopt.

Ten eerste: een gegarandeerd minimuminkomen of gegarandeerde werkgelegenheid, waardoor niemand zich nog grote zorgen hoeft te maken om rond te komen.

Ten tweede: sterke openbare diensten voor elektriciteit, water en verwarming, gezondheidszorg, openbaar vervoer, onderwijs en huisvesting. Die openbare diensten zorgen ervoor dat mensen een minimale levensstandaard hebben en leiden bovendien tot meer gelijkheid (aangezien de toegang veel minder afhankelijk is van de individuele koopkracht).

Ten derde: meer vrije tijd en dus een collectieve arbeidsduurvermindering. We moeten durven te dromen van een 30-urenweek, of zelfs op termijn, naar analogie met Keynes, van een 15-urenweek.

Ten vierde: meer werkbaar werk, met driemaal ‘z’ voor de werknemer: meer zelfstandigheid, meer zeggenschap en meer zingeving. Tot slot, een beleid dat de ongelijkheid verkleint. Daarvoor zijn een heleboel beleidsopties beschikbaar, waaronder progressieve belastingen, sterke vakbonden en cao’s, goede sociale bescherming, het sluiten van een ander soort handelsakkoorden die in tegenstelling tot de huidige handelsakkoorden zoals TTIP, CETA en TiSA niet meer macht geven aan multinationals maar hun macht net beperken, ...

De opties hierboven vormen samen eigenlijk nog een vrij gematigde progressieve agenda. Openbare diensten, minimuminkomens, minder ongelijkheid, welzijn op het werk, dat zijn geen al te radicale eisen. Een vraag die zich echter opwerpt, is of die gematigde agenda geen radicalere conclusies impliceert: kunnen we zo’n agenda doorvoeren in ons huidig economisch systeem, dat gebaseerd is op winstbejag, concurrentie, aandeelhouderswaarde, en een economie die in handen is van de banken, multinationals, vermogende investeerders, en financiële markten?

Daarbij moeten we ons echter ook afvragen of deze politieke agenda alleen voldoende is om het goede leven te faciliteren. Er kan geargumenteed worden dat er ook een

cultuuromslag nodig is. Eerder werd al de consumptiemaatschappij aangehaald. Altijd maar meer en meer consumeren is geen optie voor de toekomst. Niet alleen is het onmogelijk als we de strijd tegen de klimaatopwarming willen aangaan, maar het is ook geen goede basis voor het goede leven. Mia Leijssen, professor klinische psychologie (KUL) stelt bijvoorbeeld:

'Sauna, sterrenrestaurants, nieuwbouwwilla's: alles wat ons fysiek genot verschaft, staat hoog aangeschreven in onze cultuur. Maar die hedonistische kijk op geluk maakt ons niet beter en leidt tot veel welvaartsziekten. Je hebt altijd meer nodig om hetzelfde geluksgevoel te krijgen. Dat veroorzaakt verslavingen en een grote hang naar comfort, wat ten koste gaat van de levenskwaliteit.'

De vraag is of onze behoeften eindig of oneindig zijn. In de economische wetenschap zijn de menselijke behoeften oneindig. Dat betekent dat er altijd schaarste heerst en we dus altijd maar meer moeten produceren. Uit het meest gebruikte handboek ter wereld, *Principles of Economics* van Gregory Mankiw:

'De economische wetenschap is de studie over hoe de maatschappij haar schaarse middelen beheert.'

Voor mij is het goede leven echter alleen mogelijk in een situatie van overvloed.

En zo komen we bij Robert en Edward Skidelsky, die in hun baanbrekende werk over het goede leven *Hoeveel is genoeg?* een heel andere visie hebben. Zij schrijven:

'Als je kijkt naar wat we werkelijk nodig hebben, is er geen sprake van schaarste, maar juist van extreme overvloed.'

Volgens hen zitten we in de rijke landen al met ruim voldoende middelen om het goede leven te leiden, en meer produceren en consumeren drijft ons enkel verder weg van dat goede leven.

Ze doen in hun boek daarom enkele voorstellen om onze consumptiedrang terug te dringen. Zo pleiten ze voor een progressieve uitgavenbelasting (hoe meer je consumeert, hoe hoger de belasting), en voor beperkingen op reclame. Maar zoals ze zelf ook aangeven, hun voorstellen vormen geen blauwdruk en zijn niet zonder problemen. Een culturele omslag teweegbrengen is geen gemakkelijke opgave.

Het goede leven zou nochtans heel wat bereikbaarder zijn als we genoeg nemen met de overvloed die we vandaag kennen, in plaats van steeds in termen van schaarste te redeneren. Of om Mahatma Gandhi te citeren:

'The world has enough for everyone's need, but not enough for everyone's greed.'

Bio

Sacha Dierckx is doctor in de politieke wetenschappen (Universiteit Gent) en wetenschappelijk medewerker bij denktank Minerva

Deze bijdrage is gebaseerd op een lezing voor vzw De Maakbare Mens op 04/02/2017.

Eindnoten

1. Engelen, E. & Thieme, M. (2016). *De kanarie in de kolenmijn*. Amsterdam: Uitgeverij Prometheus.
2. Masood, E. (2016). *The Great Invention: the story of GDP and the making and unmaking of the modern world*. New York: Pegasus Books.
3. Fioramonti, L. (2013). *Gross Domestic Problem: the politics behind the world's most powerful number*. London: Zed Books.
4. D'Alisa, G., Demaria, F. & Kallis, G. (2017). *Degrowth: a vocabulary for a new era*. New York: Routledge.
5. Zie <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
6. Het rapport is beschikbaar op <https://www.uio.no/studier/emner/sv/oekonomi/ECON4270/h09/Report%20in%20English.pdf>.
7. Zie <http://inclusivewealthindex.org/#the-world-wants-to-know-how-its-doing>.
8. Zie <http://www.demos.org/blog/1/21/14/reality-wealthy-inherit-ungodly-sums-money>.
9. Zie http://www.equality-of-opportunity.org/papers/coll_mrc_paper.pdf.
10. Hällsten, M. & Pfeffer, F. T. (2017). Grand advantage: family wealth and Grandchildren's educational achievement in Sweden. *American Sociological Review*, 82 (2), 328-360.
11. In een interview met De Correspondent: <https://decorrespondent.nl/4525/deze-filosof-weerlegt-het-belangrijkste-argument-tegen-het-basisinkomen/173963625-64af0609>.
12. Zie bijvoorbeeld: <http://www.knack.be/nieuws/belgie/het-basisinkomen-progressive-deus-ex-machina-of-regressief-paard-van-troje/article-opinion-591181.html>.
13. Enkele pleidooi voor een gegarandeerde job: <https://www.dissentmagazine.org/article/trump-deliver-growth-jobs-infrastructure-james-k-galbraith>; <https://www.jacobinmag.com/2017/02/federal-job-guarantee-universal-basic-income-investment-jobs-unemployment/>; <http://democracyjournal.org/magazine/44/youre-hired/>; http://www.salon.com/2015/06/29/the_economic_plan_that_could_save_america_but_scares_conservative_billionaires_senseless/.
14. De resultaten van de peiling zijn beschikbaar op <https://yougov.co.uk/news/2015/08/12/british-jobs-meaningless/>.
15. Zie <http://dredactie.be/cm/ortnieuws/binnenland/1.2690788>.
16. Voor een meta-analyse zie Doucouliagos, C. (1995). Worker participation and productivity in labor-managed and participatory capitalist firms: a meta-analysis. *Industrial and Labor Relations Review*, 49 (1), 58-77.
17. Zie bijvoorbeeld <http://www.neweconomics.org/blog/entry/energy-round-up-whos-responsible> of https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/mb-extreme-carbon-inequality-021215-en.pdf. Zie ook Jorgensen, A., Schor, J. & Huang, C. (2017). Income inequality and carbon emissions in the United States: a state-level analysis, 1997-2012. *Ecological Economics*, vol. 134, 40-48.
18. Zie bijvoorbeeld <http://www.centrumvoorsociaalbeleid.be/sites/default/files/de%20paradox%20van%20de%20investeringsstaat.pdf>.
19. Standing, G. (2011). *The precariat: the new dangerous class*. London: Bloomsbury.
20. Te downloaden op <https://www.uantwerpen.be/nl/onderzoeksgroep/oases/jaarboek/>.
21. Zie <http://www.knack.be/nieuws/belgie/900-000-belgen-kunnen-dokter-maar-moeilijk-betalen/article-normal-269759.html>.
22. Te lezen op <http://www.knack.be/nieuws/belgie/pamflet-van-een-boze-busreiziger-de-10-plagen-van-de-lijn/article-longread-799981.html>.
23. <http://huurdersplatform.be/ohp/actualiteit-ohp/sociale-huurprijzen-stijgen-10-jaar-tijd-35/>.

24. <http://www.knack.be/nieuws/belgie/wachlijsten-voor-sociale-woning-blijven-groeien-nu-105-370-wachtenden/article-normal-743797.html>
25. Cijfers op basis van de OECD Statistics en <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.148.5011&rep=rep1&type=pdf>.
26. <http://www.plan.be/admin/uploaded/200605091448057.PP080nl.pdf>
27. Het rapport is beschikbaar op http://www.serv.be/sites/default/files/documenten/StIA_20170125_WerkbaarheidsmonitorWerknemers2016_RAP.pdf.
28. Zie Hermans, M. (2017). Waarom inkomensongelijkheid geen electoraal thema is. *Sampol*, 2017/4, 64-70.
29. Zie daarover mijn bijdrage aan het debat: Dierckx, S. (2017). De kortere werkweek: de contouren van een belangrijk debat. *Sampol*, 2017/2, 49-59.
30. In Bodytalk uitgebracht op 01/02/2017.